

NĚKTERÉ FAKTORY PROFESNÍ ORIENTACE U SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÝCH ŽÁKŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

FRIEDMANN Zdeněk, ČR

Resumé

Příspěvek obsahuje některé výsledky kvalitativního šetření (polostrukturované rozhovory), které probíhalo počátkem roku 2012 u vybraných žáků se sociálním znevýhodněním. Bylo osloveno 98 žáků s cílem odhalit některé faktory, které mají zvýšený vliv na vlastní profesní přání žáků a následně na volbu školy či profese. Výzkum byl realizován v rámci výzkumného záměru MSM 0021622443 s názvem *Speciální potřeby žáků v kontextu Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*.

Klíčová slova: žáci se sociálním znevýhodněním, zájmy dětí, profesní přání, příprava na volbu povolání.

FACTORS OF PROFESSIONAL ASPIRATIONS IN SOCIALLY DISADVANTAGED PUPILS OF BASIC SCHOOLS

Abstract

The paper presents selected results of a qualitative investigation (semi-structured interviews), conducted at the beginning of 2012 in selected pupils with a social disadvantage. 98 pupils were addressed in the investigation to reveal some of the factors with a significant influence on pupils' own professional aspirations and consequently on the choice of school or profession. The research was conducted within a research project of the Ministry of Education, Youth and Sports MSM 0021622443 called *Special needs of pupils in the context of the Framework Education Programme for basic education*.

Key words: pupils with a social disadvantage; children's interests; professional aspirations; preparation for professional choice.

Úvod

V rámci výzkumného záměru MSM 0021622443 s názvem *Speciální potřeby žáků v kontextu Rámcového vzdělávacího programu (2007-2013)* je řešeno specifické téma *Profesní orientace žáků pro obory technického charakteru a řemesla*. V této oblasti se zaměřujeme také na žáky se sociálním znevýhodněním. Zákon č. 561/2004 Sb. začleňuje děti se sociálním znevýhodněním mezi subjekty se speciálními vzdělávacími potřebami a vymezuje sociální znevýhodnění takto:

- rodinné prostředí s nízkým sociálně-kulturním postavením nebo ohrožení sociálně-patologickými jevy,
- nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova,
- postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu

Volbě studijní/pracovní cesty žáků s tzv. sociálním handicapem, je v posledních letech věnována velká pozornost. Jejich cesta k dalšímu studiu a povolání je výrazně jiná, lze říci i komplikovanější, než u jiných skupin žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Česká republika se v posledních letech potýká s podezřením na porušování lidských práv, zejména

údajně bezdůvodným zařazováním romských dětí do základních škol praktických (dříve zvláštních škol). Odborníci ze škol ale kritizují přijatou „*Strategii boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011-2015*“ (více Pilař, J. 2012) a také neúspěšnou snahu o sčítání Romů na školách (Švancar 2012).

Naší výzkumnou činností se snažíme mimo jiné zjistit, jestli by žáci sociálně znevýhodnění mohli najít širší uplatnění v oborech technického charakteru. V těchto oborech by měli v současné situaci na trhu práce větší šanci na pracovní uplatnění. Zaměřili jsme se na vlastní profesní přání žáků, na jejich životní touhy, na pomoc rodičů v této oblasti, i na okolnosti, které mohou zabránit splnění vyslovených přání.

Výzkumné šetření

Kvalitativní šetření (polostrukturované rozhovory) provedli studenti učitelství v rámci plnění seminárních úkolů v předmětu Pedagogická diagnostika. Studenti měli za úkol vyhledat žáka se sociálním znevýhodněním (končícího povinnou školní docházkou). Upozornili jsme je na to, že za sociálně znevýhodněné jsou pokládáni žáci, kteří nemají stejné příležitosti ke vzdělávání jako většinová populace žáků, a to hlavně v důsledku nepříznivých sociokulturních podmínek svých rodin nebo jiných prostředí, v nichž žijí. Míru sociálního znevýhodnění jsme doplnili o tyto konkrétní charakteristiky (Průcha, 2009):

- nízký stupeň vzdělání rodičů a rodinných příslušníků,
- nízký příjem jednoho člena rodiny,
- nízké profesní postavení členů rodiny, včetně nezaměstnanosti,
- nízká úroveň bydlení,
- menšinový původ.

Studenti měli za úkol dále získat povolení rodičů k vedení rozhovoru, vést a nahrát rozhovor (stěžejní otázky byly předem zadány) v bezpečném prostředí, přepsat doslovně rozhovor a na základě získaných dat provést vlastní stručné shrnutí. Cílem bylo shromáždit nejen potřebná fakta pro sledovaný výzkum, ale umožnit studentům získat vlastní zkušenost s diagnostickou a výzkumnou činností. Celé šetření probíhalo počátkem roku 2012 a podařilo se vyhodnotit rozhovory u celkem 98 žáků (68 chlapců a 30 dívek). Chtěli jsme odhalit některé faktory, které mají zvýšený vliv na vlastní profesní přání žáků a následně na volbu školy či profese.

Analýza a interpretace některých výsledků

Celkem 55 (56,1 %) respondentů navštěvuje základní školu praktickou, ostatní klasickou základní školu. 35 respondentů (35,7 %) se hlásí k romskému původu, někteří z nich ale jenom ze strany jednoho z rodičů. Pozoruhodná se jeví situace v počtu sourozenců. Až na dvě výjimky mají všichni oslovení respondenti 2-5 sourozenců. Někdy jsou to i sourozenci nevlastní (z původních vztahů jednoho z rodičů), ale většinou žijí všichni v jedné společné domácnosti. 72 dětí (73,5 %) uvedlo, že minimálně jeden z rodičů je nezaměstnaný. Pokud vůbec věděli o profesi svých rodičů, uváděli nejčastěji dělník, zedník, pomocný dělník, řidič, instalatér, truhlář, zahradník, tesař, lesní dělník, opravář, automechanik, popelář, invalidní důchodce, uklízečka, servírka, pokojská, prodavačka, švadlena, pomocná kuchařka, zahradnice, pracovnice v kravíně.

Zájmy

Při zpracování výsledků této části rozhovorů jsme dospěli k tomu, že výběr zájmů je velmi limitován nedobrou sociální situací. Tedy touha by byla – „chtěl bych ..., ale doma nemáme moc peněz“. Např. jízda na kole, hra na hudební nástroj, práce na počítači, rybaření, jízda na kolečkových bruslích. Skutečně prováděná zájmová činnost se potom většinou soustřeďuje na možnosti činností nejbližšího okolí. Např. oprava aut a motorek s otcem či jiným příbuzným, fotbal s kamarády, prohlížení módních časopisů, hasičský kroužek v rámci vesnice, taneční a pěvecký kroužek v rámci dotovaných romských aktivit, chov domácích zvířat.

Profesní přání

Čím bych chtěl být? Většina oslovených dětí vyslovila svá profesní přání, ale uvědomují si svoje limity a hned přemýšlejí, proč to asi nepůjde. Pro všechny je důležité perspektivně hodně vydělávat a shodují se v tom, že u nich doma je nedostatek peněz! U chlapců s velkou převahou zvítězila profese automechanik. „Dělám to s otcem od malička“, „mám rád motory, chci jezdit s kamionem cizině a vydělávat hodně peněz“. Ale – „vím, že bych měl mít dobré známky, ale snad mě vezmou, jsem šikovný“. Další vytouženou profesí je profesionální fotbalista – „budu mít nejvíc peněz ze všech, ale musím trénovat“, kuchař/číšník – „to bude potřeba pořád, hospody jsou všude“, a také malíř pokojů, voják na zahraniční misi, hasič, popelář. Děvčata svá přání více rozváděla. Kuchařka – „alespoň se zadarmo najím, jak říká máma“, „budu jezdit na zaoceánské lodi a vařit tam hostům“, servírka – „dostanu velké tuzéry a ještě je přitom zábava“, kosmetička – „ráda se líčím“, učitelka v mateřské škole – „starám se o mladší sourozence, umím to“, „máma říká, že to nepůjde, že se na to musí studovat a já prý jsem blbá“, veterinářka – „chci pracovat se zvířaty, máme doma psa a kočku“, cukrářka, květinářka, prodavačka, – „je to jednoduché, nemusím se na to moc učit“ právnička – „aby si mne lidé vážili“, „chci hodně vydělávat, mít dobré bydlení, auto, značkové oblečení“.

Pomoc ke splnění profesních přání

Co by mohlo pomoci, aby se Tvoje přání splnilo?

Vyjádření dětí je většinou dost pesimistické. „Nic mi nepomůže, máme málo peněz“, „musel bych vyhrát ve sportce, nebo něco zdědit“. Na učení nemají čas (starají se často o mladší sourozence), nemají vlastní pokoj ani stůl, Svoje neúspěchy v učení, které si většinou uvědomují, omlouvají také tím, že je to nezajímá, nebaví a nebo na to tzv. „nemají hlavu“.

Vliv rodičů či jiných příbuzných

„Nechci dopadnout jako otec, který celý život nedělá nic“, „nechci mít spoustu dětí a být pořád doma“, „táta je v práci nebo v hospodě a je mu jedno čím budu“, „chtěl bych mít víc peněz a dělat co mne baví“, „nechci být kuchařka jako mamka, chci dělat co mne baví“, „chci mít hodně peněz, taťka nic nedělá, je furt vožralej“. Mimo tyto většinové názory se objevilo 12 chlapců, kteří velmi jasně projevíli přání stát se automechanikem. Všichni uvedli, že tuto, nebo podobnou činnost často vykonávají spolu s otcem nebo strýcem. Někteří docházejí do autodílen či opraven občas pomáhat příbuzným. Zde je vidět přímý pozitivní vliv příkladu dospělých. Podobně 5 jiných chlapců uvedlo, že chodí občas s otcem pracovat na stavbu a za svoji práci dostávají také peníze. I tito se chtějí vyučit tesařem nebo zedníkem. Ostatní děti pravděpodobně vůbec neměli šanci poznat pracovní činnost v reálném prostředí.

Nekvalitní rodinné prostředí nemotivuje děti k vyšším výkonům a oni si uvědomují svoje limity. „Mamka chce, abych šel co nejdřív pracovat a vydělávat peníze“, „chtěla bych být zdravotní sestrou, ale půjdu na kuchařku, musím matce pomoci vydělávat peníze“, „chtěla bych být soudkyní, ale na gymnázium se nedostanu, protože mám špatný prospěch“. Bohužel hodně dětí žije pouze s matkou a sourozenci, otec zpravidla rodinu finančně nepodporuje. Je to začarovaný kruh.

Závěr

Naše zjištění nejsou překvapivá, ale jsme přesvědčeni, že musíme hledat způsoby pomoci. Např. podporovat rozvoj praktických činností na školách budováním nových dílen, cvičných kuchyní a laboratoří, rozvíjet motorické dovednosti žáků, odhalovat případné talenty, motivovat žáky k pracovní činnosti. Mnohé děti ve svém životě neviděli nikoho z blízkého okolí pracovat. Škola musí tedy umožnit zejména těmto dětem poznat reálné pracovní prostředí, tzv. pracovní zážitek. Lze k nám přenést i zahraniční zkušenosti. Např. v Anglii má většina žáků příležitost zažít nejméně jeden týden pracovní zkušenosti před tím, než opustí základní školu. Školy tam nabízejí žákům různé varianty přístupů k pracovním zkušenostem, např. skrze simulování práce (*work simulation*) nebo tzv. „stínování“ (*work shadowing*), kdy žáci mohou sledovat po celé dny vybrané pracovníky určitých profesí (Watts 2001). V jiných zemích (Německo, Švýcarsko) je mimo podobné aktivity nabízena také pro různé typy a stupně škol možnost získat či „ochutnat“ pracovní zkušenost, a to v rozsahu od jednoho dne až po několik týdnů. Tato „*Schul- und Schnupperpraktika als Brücke zum Berufsleben*“ nabízejí většinou firmy, výrobní podniky apod. (více na <http://www.schnupperpraktika.de/> , <http://www.schnuppertage-sw.de/>).

Odborná učiliště mají připraveny programy i pro děti se sociálním znevýhodněním či s lehkou mentální retardací. Jde o obory ve kterých mohou po zdárném ukončení najít dobré uplatnění. Jsou to např. kuchařské práce, strojírenské, opravářské, zednické, malířské a natěračské práce, pečovatelské služby atd. Bohužel většina žáků, kteří nastoupí do těchto oborů předčasně odchází a to zejména z důvodů neprospěchu v teoretických předmětech, vlivem velké absence či nechuti k učení.

V minulém období jsme na toto téma vedli rozhovory s výchovnými poradci na různých základních školách i základních školách praktických. Mnozí vykonávají svoji práci s velkým úsilím a věnují se velmi intenzivně zejména dětem se sociálním handicapem. Navazují často s těmito žáky mnohem užší vztahy, stávají se jejich rádci a mají někdy pocit, že nahrazují rodiče. Někdy se jim podaří realizovat již zdánlivě „beznadějný“ případ, když pomohou bezradným rodičům, zejména osamělým matkám. Ale jsou to spíše výjimky. Výchovu v této oblasti by potřebovali spíš rodiče.

Literatura

1. PILAŘ., J. Otevřený dopis předsedovi vlády Petru Nečasovi. In *Učitelské noviny* 6/2012, s. 16-17.
2. PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. 1. Praha: Portál, 2009. 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2.
3. ŠVANCAR, R. Ty jsi Čech a ty jsi Rom. In *Učitelské noviny* 7/2012, s.10-13.
4. WATTS, A.G. Career education for young people: rationale and provision in the UK and other European Countries. *Journal for Educational and Vocational Guidance*, 2001, 1. s. 209–222.

Lektoroval: Prof. PhDr. Štefan Pikálek, CSc.

Kontaktní adresa:

Zdeněk Friedmann, Doc., PhDr., CSc.
Katedra technické a informační výchovy
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 7, 602 00 Brno
e-mail: friedmann@ped.muni.cz